

David Harvey

KENT DENEYİMİ

Türkçesi: Esin Soğancılar

İÇİNDEKİLER

Şekiller ve Tablo	7
Önsöz	9
Teşekkür	11
Giriş	13
1. Bölüm	
Sermayenin Kentleşmesi	35
2. Bölüm	
Kapitalist Sistemde Kent Süreci: Bir Analiz Çerçevesi.....	93
3. Bölüm	
Kapitalist Sistemde Toprak Rantı.....	133
4. Bölüm	
Sınıfsal Yapı ve Mesken Alanlarının Farklaşması Teorisi	159
5. Bölüm	
Kent Siyasetinin Eşitsiz Kapitalist Gelişme Coğrafyasındaki Yeri.....	179
6. Bölüm	
Para, Zaman, Mekân ve Kent.....	233
7. Bölüm	
Anıt ve Mit: Sacré-Cœur Bazilikası'nın İnşası	281
8. Bölüm	
Bilincin Kentleşmesi	317
9. Bölüm	
Kentleşme Yoluyla Esnek Birikim: Amerikan Kentinde “Postmodernizm” Üzerine Düşünceler.....	353
Kaynakça	383
Dizin.....	391

Giriş

Hiç tanımadığı bir kente gidip yüksek bir yerden bakarak aşağıdaki karmakarışık manzarada yer alan sokakları, binaları ve insan selini izleme fırsatını hangimiz kaçıır? Şehrin sakinlerinin nadiren (sadece misafirler geldiğinde) akıl ettikleri bir şeyi neden böylesine merak ederiz ve bunu yaparak ne kazanırız? Michel de Certeau (1984) New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin tepesine tırmanırken aklından geçenleri aktarıyor ve bu soruya ilginç bir yanıt veriyor: Yükselme, diye yazıyor, bizi kentin pençesinden kurtarır, sokaklardaki hayatın hummalı hareketinden çeker alır; bir an için de olsa "röntgenciye" dönüşürüz. Yükseliş, "insanı 'ele geçiren' büyüleyici dünyayı gözlerimizin önüne serilen bir metne dönüştürür. Onu okumamızı mümkün kılar, bir tanrı gibi aşağılara bakan güneş Gözüne* dönüştürür bizi. Böyle bir bakış açısından, şehir tarafından ele geçirilmek yerine hayal gücümüzde biz şehri ele geçiririz.

Kentin bu "Tanrısal" görüntüsüyle sokaktaki hayatın kaosu arasındaki ilişki ilginç ve üzerinde düşünmeye değer bir konudur. Farklı da olsalar her iki perspektif de yeterince gerçektir. Ayrıca zihinsel kurguda ya da gerçekte birbirinden bağımsız değildir. Bir bütün olarak kenti tarayan göz, bütün bir önyargılar, kavramlar (örneğin bizatihi kent kavramı) ve hatta binbir zahmetle edindiğimiz sokak deneyimlerine dayalı teoriler setini inceler. Böylece yükseklerde çeşitli çağrışımlar, varsayımlar, umut ve korkular, istek ve özlemlerle yükleriz yorumlarımızı. Göz asla tarafsız değildir ve "doğru" bakma yöntemi için birçok mücadele verilir. Yine de, çağrışımlar ve özlemler ne olursa olsun, yükseklerden manzara seyretmek özel bir tatmin duygusu verir, çünkü böylece şehri bir bütün olarak izleriz, onu bütünselliğiyle zihnimize aktarırız. Sonrasında, sokak hayatına ilişkin tecrübenin yeni bir anlam kazanması kaçınılmaz olur.

* Eski bir Mısır sembolü olarak Her Şeyi Gören Göz: Horus'un Gözü. (ç.n.)

Elinizdeki kitapta derlenen makaleler kente bakma, kent metnini okuma ve sokakta yüz yüze geldiğimiz milyonlarca sürprizi yerleştirebileceğimiz açıklayıcı bir çerçeve bulma yöntemlerine ilişkindir. Kent süreçlerini izleyeceğimiz ve “kenti hayal gücümüzde ele geçireceğimiz” bir bakış açısı oluşturma çabası bizi sarar, ama bu iş çok zorlu bir zihinsel emek gerektirir. Kentlerde yaşananların her daim yaratmaya meyilli olduğu pek çok kargaşayı kavrarken bir yandan da bir bütün olarak kenti anlamamızı sağlayacak teorik bir alet oluşturmak demektir.

Kavramların oluşturulması ve teorilerin kurulması her zaman insani etkinliğin hayati yönleri olmuştur. Bu tür pratikler sayesinde kim, ne, nerede ve (bazen) neden bu dünyada olduğumuzu kavrarız. Teoriler karmaşık ve değişken bir ortamda yolumuzu bulmamızı sağlayacak bilişsel haritalar sunar. Bilişsel harita istikrarlı hatta tutarlı bile olmayabilir. Deneyim bu haritayı durmaksızın inşa etmemizi, dönüştürmemizi ya da değiştirmemizi gerektirir. Benzer şekilde anlamlı bir teori inşası, gündelik pratikleri (sosyal, siyasi, ekonomik ya da teknolojik pratikleri) daha iyi kavrayıp yönetebilmemiz için, asla kesin olmasa da düzenli ve tutarlı bir harita arayışındadır. İster gelişkin olsun ister olmasın, bir tür bilişsel haritaya ihtiyaç duymak ve oluşturmak temel insani dürtülerden biridir.

Neyse ki bu tür çabaları sıfırdan başlatmak zorunda değiliz çünkü bizden önceki düşünür ve uzman nesilleri, kendi inşa çabalarını dayandırabileceğimiz zengin bir fikir ve teorik inşa birikimi bırakmışlar. Ancak teorik çerçevenin seçimi hiç de kolay bir iş değil, çünkü her çerçevenin zayıf ve güçlü yönleri var. Bakmanın tüm yolları kuşkusuz birbirini dışlamaz. Bir kent manzarasına bakan mimar, mimari tasarım kurallarını, görsel ritimleri ve tarihi referansları değerlendirebilir. Bir trafik planlama uzmanı sokak tasarımı, trafik akışı ve trafik ışığı periyotlarının daha iyi düzenlenmesi hakkında kafa yorabilir. Tarihi geride kalan pek çok yıl boyunca birbiri üstüne yığılan, her biri zamanının teknik, ekonomik ve politik koşullarını yansıtan kent formlarının kayıtlı olduğu parşömenleri hayalinde canlandırabilir, şehir plancısı ise önceki formları çok

fazla harap etmeden geleceğin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için o parşömen yığımına eklenecek son tabakayı nasıl yerleştireceği üzerinde kafa yorar. Yapsatçı tabii ki binaları metrekare başına getireceği rant, imar düzenlemeleri, engellemeler ve yükseklik sınırlamaları açısından ele alır. Bütün bunlar, kente bakmanın açıkça yanlış ve teknik temele dayalı yöntemleri olsa da bayağı mantıklıdır ve bu bakma yöntemlerinin tümü en azından potansiyel olarak birbiriyle uzlaşır niteliktedir.

Gelgelelim kentsel sürece ilişkin bir meta-teori kurmak istediğimizde mesele çetrefillidir; meta-teori terimiyle kastettiğim şey, bütün bu kısmi bakışları, yalnızca bileşik bir vizyon olarak değil her bir bakışın, bir bütün olarak kentin ve kentsel sürecin anlamına ilişkin daha kapsamlı bir kavramla nasıl açıklanabileceğini ve bütünleştirileceğini gösteren bilişsel bir harita şeklinde bir araya getirme potansiyeli taşıyan bir teorik çerçevedir. Böyle bir girişimde seçenekler daha sınırlı – Marx, Weber, Durkheim, Simmel'e mi, yoksa Chicago sosyologlarına mı üstünlük tanıyacağız? Bu meta-teorilerden birini benimsediğimiz takdirde, genelde kent sürecini, kurucusunun inançları ve zamanının egemen önyargıları tarafından şekillendirilmiş ve inceltilmiş bir mercer aracılığıyla izleyeceğimiz neredeyse kesin. Aynı şekilde, kendi bakış ve kavrayış çerçevemiz de politik, sosyal nitelikli olacak ve inançların, amaçların ve daha güçlü açıklayıcı araçlar geliştirme uğrunda sonu gelmeyen çabaların etkisinde kalacaktır.

Bana gelince, 1970'lerde Marksçı (Marxian) meta-teoriye odaklandım; bunun bir nedeni, elimizdeki açıklayıcı şemalar içinde en güçlü teori olduğuna karar vermemdi (hâlâ da bu görüşteyim). Marksist teori (güncel çalışmalarda çoğunlukla fark edilemeyen) şöyle bir potansiyele sahipti: bu teori, yapılı çevre oluşumu ve mimari tasarım, sokak kültürü ve mikro-politika, kent ekonomisi ve politikanın yanı sıra kapitalizmin zengin ve karmaşık tarihi coğrafyasında kentleşmenin rolü gibi çok çeşitli meselelerle uğraşabilecek güçteydi. Eleştirel ve ilerici olduğu ve yalnızca en kötü durumdakilerin hayat koşullarını iyileştirmeyi değil, tüm insanlı-

ğın özgürleşmesinin sınırlarını araştırdığı için de bu düşünce sisteminin politik temeli ve hedefi bana anlamlı geliyor. Bilim, insani meselelerde asla tarafsız olamaz (aksi halde anlamsız olurdu); kendimizi tarihin ve politikanın dışında konumlandırma çabaları en iyi olasılıkla iyi niyetli sahte bilimler üretir (mesela pozitivizm gibi), en kötü olasılıkla ise bilim insanların ve toplumun edimleri arasındaki manevi bağlantılar zincirini öylesine koparır ki en çirkin politik ve sosyal sorumsuzluk tarzları bile onaylanır. Bilimsel kavrayışa dayanmayan politik retorikğin safsatadan ibaret olmaması ise yalnızca bir tesadüftür. Marx kapitalizmin kötülüklerine alternatif belirleme mücadelesini kapitalizmin nasıl çalıştığını ve bu işleyişin nasıl bir politik ve sosyal bilinç yaratmaya yöneldiğini derinlemesine araştırma çabası üzerine kurdu. Kapitalizmi devrimci bir kuvvet, kesintisiz devrimci değişim pınarı olarak gördü. Ona göre mesele değişimin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği değil, nasıl ve hangi hedeflere yönelik olarak gerçekleşeceğiydi. Değişim sürecine müdahale edebilmek için biz de o süreci anlamaya mecburuz. İyi ama nasıl? Bu konuda eğitimcileri kimler eğitecek? Dünyaya ilişkin yeni kavrayışlar edilgen tefekkürden kaynaklanmaz, der Marx, ancak etkin mücadeleden doğar. Gelgelelim o süreç de tek yanlı yaklaşımla kavranamaz. Kavrayışlarımız, algılarımız ve ideolojimiz üzerinde eleştirel biçimde kafa yormak, dünyaya bakarken dayandığımız kavramları ve yöntemleri hem kolay anlaşılır hem de egemen kılmak için mücadele etmek, tarihsel ve coğrafi değişime ilişkin kendi deneyimimizi değerlendirmeye çalışmak, en az bari katlardaki politik ve sosyal mücadeleye katılmak kadar önemlidir. Marx işte bunun için yazdı *Kapital*'i. Marksist geleneğin yazmaya, teori kurmaya ve irdelemeye böylesine bağlı ve bu yönlerden böylesine zengin olmasının nedeni işte budur.

Benim bu metinde açıklamaya çalıştığım şey Marksçı yaklaşımın sosyal değişimin kavranışında ve o sürece katılımında uyguladığı yaklaşımın diyalektik karakteridir. Eyleme geçmeden önce düşünürüz ama düşünmeyi eylemle öğreniriz. Teorinin buyurgan tepelelerinden manzara seyretmek, o manzarayı Dünya Ticaret Merkezi'nin

tepesinden “Tanrı ve röntgenci gibi” izlemeyi andırabilir ama deneyimden ve eylemden bihaber olmadığı gibi bunlardan kopuk da değildir. Aynı zamanda meta-teorinin sağladığı kapsayıcı vizyonla kentsel deneyimin zengin çeşitliliği arasında gerilim doğması kaçınılmazdır. Aralarındaki gerilim yaratıcılık esinleyebilir (hem hayal gücümüzde hem de pratikte) ama iki bakma tarzını aynı anda hem ayrı hem de birbiri hakkında bilgilendirici olarak sürdürmek hiç de kolay değildir.

Okumakta olduğunuz bu çalışma gibi bireysel çalışmalar neredeyse kesin olarak bu diyalektiğin bir tarafına meyilli olur. Üstelik, insan zihninin sınırlamaları ve işbölümünün her zaman sağladığı faydalar dikkate alındığında, böyle olması hem kaçınılmaz hem de uygundur. Ayrıca, entelektüel hayat, modaya diğer hayatlar kadar yatkındır. Beşeri ve sosyal bilim öğrencilerinin bunu fark etmemeleri neredeyse imkânsızdır. Farklı disiplinler (çoğu zaman birbirini izleyerek) tüm çözümler üzerinde hak iddia eder ve farklı türdeki eserlerin (meta-teorik, yapıbozumcu, yorumbilgisel, etnolojik ya da sadece ampirik) bilgiye ulaşmanın tek yolu olduğu savunulur. Vurgulamalardaki bu değişiklikler başlı başına kötü değildir. Güçlük bunları salt moda sarkacının salınımları olmaktan kurtarıp bir tür gelişme sürecindeki kavrayış sarmalına dönüştürmektedir. Kentsel süreç çalışmalarını ilgilendirdiği ölçüde bu meseleye yaptığım müdahaleler (bkz. Dear vd., 1988) biraz acı ve iğneleyici olduysa bunun nedeni, Marksçı meta-teoriden ve onun tarihsel materyalist temellenden uzaklaşma şeklindeki gelişmeleri, yeni bir kavrayış ve yaratıcı politik eylem evresine ilerleme hareketinden çok, iğdiş edilmiş ve görece güçsüz araştırma ve eylem formatlarına aceleci bir geri çekilme olarak görüyor olmamdır.

Ne var ki, bu denemelerde yaptığım gibi Marksçı bağlamda bir kapitalist kentleşme kavramı geliştirme çabası, tartışmalı, tamamlanmamış ve bazı yönleriyle epeyce sorunlu bir yaklaşım çerçevesine başvurma anlamını taşıyor. *Sermayenin Sınırları* adlı kitabımda bu tamamlanmamışlık konusunda bazı adımlar atmaya çalıştım. Bu kitaptaysa Marksçı teorideki “boş kutular”ı doldurmaya çalıştım;

mesela sabit sermayenin ve yapılı çevre oluşumu; ranta el konulması; paranın, finansın ve kredinin işleyişi; parasal ve finansal krizlerin yaratılması vb. Kapsamlı bir kentleşme teorisi kurmak için bu tür olguları teorileştirmem gerekiyordu. Fakat tuhaf bir şekilde çoğu yorumcu, o çalışmamın bence en ilginç katkısını görmezden geldi: mekânın üretimi ile mekânsal organizasyonların Marksçı teori inşasının merkezine etkin bir unsur olarak entegre edilmesi. Bu kilit önemdeki teorik yenilik nedeniyle, tarih hakkında kafa yormayı bırakıp tarihsel coğrafyaya yöneldim ve böylece sınıf mücadelesi ve sermaye birikiminin etkin bir parçası olarak kent sürecinin teorisini kurma çalışmalarının yolunu açtım.

Kuşkusuz şunu rahatça itiraf ediyorum ki, insani ilişkilerin mekânsal boyutuna tutkum büyük ölçüde coğrafya alanında eğitim görmüş olmamdan kaynaklanıyor. Yine de, Anthony Giddens'in (1981) ısrarla belirttiği üzere, zaman-mekân ilişkileri "sosyal sistemlerin kurucu unsurları" ise, mekân sorunu yalnızca coğrafyacılar bırakılamayacak kadar önem kazanır. Her çizgi ve kanaatteki sosyal teorisyenler bu konuyu ciddiyetle ele almalıdır. Ama bir yandan da mekân ve coğrafya karşısında zamana ve tarihe üstünlük tanımak gibi kuvvetli ve neredeyse her yerde egemenlik kurmuş bir eğilim var. Marx, Weber, Durkheim ve Marshall bu eğilimi paylaşır. Dolayısıyla Giddens'in dediği gibi "mekânı ve mekânın yönetimini sosyal teorinin ayrılmaz bir parçası" haline getirecek kavramsal araçtan yoksunuz. Bu yoksunluk iki açıdan rahatsız edici. Öncelikle, mekân ve mekânsal ilişkiler, yer, konum ve ortam kavramlarının herhangi bir sosyal teoriye dahil edilmesi, o teorinin temel önermelerini felç etmek gibi korkunç bir sonuca yol açıyor. Tam rekabet varsayımıyla çalışan mikroekonomistler yalnızca, denge durumu yaratamayan mekânsal tekeli ve fiyatları bulur karşılarında; makroekonomistler ise merkez bankalarına eşit sayıda ekonomi ve bunların aralarındaki ilişkileri etkileyen bol miktarda varsayım tespit ederler; sosyologlar, aslında uyumlu yapılandırma süreçlerini bozan her türden "mekân-zaman eşikleri" belirler; Marksistler de evrensel sınıfsal ilişkilere uygun bir lisan kullanarak, sınıf mücadelesini ve sermaye biriki-

mini eşitsiz coğrafi gelişmenin tuhaf kümelenmeleri halinde bölen semtleri, toplulukları ve ulusları tanımlarlar. Sosyal teorisyenler ne zaman etkin biçimde coğrafi ve mekânsal kategorileri sorgulamaya kalksalar, ya teorilerinin tutarlığını paramparça eden duruma mahsus (*ad hoc*) pek çok ayarlama yapmaya zorlanır ya da temel önermelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalırlar. İşte bu nedenle alt disiplin olarak kabul edilen kent sosyolojisini böylesine nahoş bir akıbetten kurtarmaya çalışan Peter Saunders'ın (1981, 278) “mekânsal problemler... özgül sosyal süreçlere ilişkin kaygılardan koparılmalı” şeklindeki çarpıcı önermesi doğal karşılanmalı.

Ne yazık ki Marksistler bu eleştiride hiçbir üstün meziyet bulamıyorlar. Mekânsal kavramlar ve coğrafi boyutluluk konularında önemli Marksist dergileri karıştırmak boşuna. İşlerin bu duruma gelmesinde kısmen Marx'ın da hatası var. Mekân karşısında zamana öncelik verdiği ve coğrafi çeşitlenme sorununu “gereksiz bir komplikasyon” diyerek gözardı etmeye gönülsüz olmadığı ortada. Elbette mekânın ve yerin önemini bazen teslim eder (*The Urbanization of Capital* adlı kitabımın ikinci bölümüne bakınız) ama bu, bir meta-teorinin zaman yönünden güçlü ama mekân yönünden zayıf oluşunu telafi edemiyor. Tarihsel materyalizm tarihsel dönüşümlerin araştırılması için yetki belgesi veriyor ama kapitalizmin kendi coğrafyasını nasıl yarattığı meselesini ihmal ediyor. Bu husus Lenin'i ve sonraki emperyalizm teorisyenlerini doldurması gereken devasa bir boşlukla karşı karşıya bıraktı. Maalesef bu boşluğu, örneğin Rusya ve Hindistan'da (böyle bireysel örnekler özünde anlamlıymış gibi) kapitalizmin gelişiminin tartışılmasına olanak tanıyan, duruma mahsus ayarlamalarla doldurdular ve merkezlerin periferiyi sömürdüğünü, Gelişmiş ülkelerin Üçüncü Dünya ülkelerini hakimiyetleri altına aldığını, kapitalist güç bloklarının mekân üzerinde egemenlik kurmak (dolayısıyla piyasalar, emek arzı, hammaddeler, üretim kapasitesi üzerinde de egemenlik kurmak) için birbiriyle rekabet ettiğini savunan alternatif bir retoriği kışkırttılar. İyi ama bu durumda bir yerdeki insanların başka yerdeki insanları sömürdüğü ya da onlarla mücadele ettiği savla-

rını, Marx'ın bir sınıfın diğeri tarafından sömürülmesiyle beslenen kapitalist dinamik görüşüyle nasıl bağdaştıracağız? Lenin, Luxembour ve başka emperyalizm teorisyenlerinin mekânsal meselelere bu şekilde ödün vermesi yalnızca, ulusal sorun ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı, kent-köy çelişkinin önemi, tek ülkede sosyalizmin olanaklılığı, kentlerdeki sosyal hareketler karşısında doğru tavır, coğrafi ademi merkezîyetçilik vb. üzerinde şiddetli ve çoğu kez yıkıcı tartışmaları tetikleyerek Marksizm-Leninizmin teorik temellerinin bulanıklaşmasına yol açtı. Duruma mahsus ayarlamalar yapılırken mekânda kapitalizm olgusu, o mekânın nasıl üretildiği ve mekânın üretimi sürecinin kapitalist dinamiğe ve çelişkilerine nasıl entegre olduğu sorunları ne yazık ki hiç dikkate alınmadı. Tarihsel materyalizm bir üst seviyeye, tarihsel-coğrafi materyalizme terfi ettirilmek zorunda. Teori inşa çabalarımızın konusu kapitalizmin tarihsel coğrafyası olmalı.

Bu sav, analizin bariz odağı olarak neden kenti seçtiğimi kısmen açıklıyor. Ne var ki kent, mekânsal kümelenmelerin, sosyal organizasyonun ve politik bilincin incelenebileceği birkaç mekânsal ölçekten biridir – bölgeler, ulus devletler ve güç blokları da diğerleri. Gerçekten de kentleşmeyi “analizin özgül teorik konusu” olarak reddeden, aralarında Marksistlerin sayısının hiç de az olmadığı pek çok teorisyen var. Söylenenlere göre kentsel sürecin incelenmesi sivil toplumun işleyişine en iyi ihtimalle “hakiki ama pek de önemli olmayan içgörüler” sağlayabilir (Saunders 1981). Gördüğümüz üzere mekânsal organizasyon sorusuna ciddiyetle yaklaşan Anthony Giddens (1981, 147) bile yine aynı ciddiyetle şunu savunur: “kapitalizmin ilerlemesiyle, kent artık başat zaman-mekân kapsülü ya da ‘güç potası’ olmaktan çıkmıştır; bu rolü sınırları belli ulus devlet üstlenmiştir”. Yalnızca ara sıra ortaya çıkan, Jane Jacobs (1984) gibi başına buyruk kişiler kentin bir analiz birimi olduğunda ısrar ederler.

Kentleşme üzerine odaklanmaktaki niyetim onun bir bütün olarak kapitalizmin tarihsel coğrafyasından kopuk, özgül teorik bir konu olarak düşünülmesini önermek değil. Sermaye, der Marx ısrarla, bir süreç olarak algılanmalı, bir nesne olarak şeyleştirilmemeli-

dir. Kentleşmenin araştırılması sermaye sürecinin, gerek fiziksel ve sosyal peyzajların üretimi gerekse kentlerde ve kasabalarda yaşayan insanlar arasında farklı düşünme ve davranma tarzlarının oluşumu boyunca açığa çıkan bir süreç olarak araştırılmasıdır. Tüzel, politik bir varlığın ya da maddi bir yapının incelenmesi değildir. Bu araştırma sermaye dolaşımı süreçleriyle; emek gücü, mal ve sermaye dolaşımlarındaki değişmelerle; üretimin mekânsal organizasyonu ve mekân-zaman ilişkilerindeki dönüşümlerle; enformasyon hareketleriyle; bölgesel sınıf ittifaklarıyla ilgilenmelidir. Kentlerin hukuki anlamda politik gücünü ve kesin coğrafi etkisini yitirmesi, kent ekonomilerinin kent banliyölerini aşarak dışarıya doğru kırsal çevreye yayılıp mega-şehir formlarını alması, sözünü ettiğimiz bu kent sürecinin bir parçasından başka bir şey değildir. Bu ifade biraz bulanık görünüyor ama bulanıklık bir ölçüde kasıtlıdır. Bulanıklık kentleşmeyi bir süreç olarak incelememizi mümkün kılar; işlemekte olan süreçleri ifşadan çok gizleyen kesin şeyleşmeleri dikkate almanın anlamı yok. Bu şekilde kent süreci yaklaşımını geniş bir kapitalist dinamikler kavramına daha iyi entegre edebilir ve bunların birbirinin ayrılmaz parçaları olduğunu kavrayabiliriz.

Ama yine aynı mantıkla, kent sürecinin ayrıntılarına odaklanarak, Marksçı meta-teorinin bütün külliyatı dahilinde apayrı bir bakış açısı oluşturabilir ve aksi halde karanlıkta kalabilecek her türlü olguyu bu bakış açısıyla analiz edebiliriz.

Bu durum hemen tarihsel coğrafya (fiilen deneyimlenmiş olan) ile teori arasında doğru ilişki kurma problemini çıkarır karşımıza. Bu noktada Marksist teoride yer aldığı farzedilen kusurları eleştirmek için epeyce yaygara koparıldı; bunlar esas olarak, teorinin ve kanıtların, “bağımsız” doğrulamayı engelleyecek ölçüde tutarlı bir çerçeve içine kapatılmış oluşuna odaklanan eleştiriler. Daha yakın geçmişte, Lyotard (1984) ve Rorty (1979) gibi postmodernist yazarlar herhangi bir meta-teorinin (mesela Marx’ın önerdiğinin) meşru olup olmadığını bile sorguladılar. Aynı düşünceler şimdilerde kent araştırmalarına da sızmış bulunuyor ve araştırmalara daha ampirik bir yaklaşım uygulanmasından yana olanları rahatlatıyor.